

**IGBA N'IRO NA MMETỌ UGWU NWAANYI
N'AKWUKWỌ NDI A HOORO**

Si N'Aka

Judith Chinenye Okafor

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrịka Na Eshia

Mahadun Nnamdi Azikiwe, Awka

Cj.okafor@unizik.edu.ng

08069099104

Na

Chidimma Anthonia Ejioforbiri

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrịka Na Eshia

Mahadun Nnamdi Azikiwe, Awka

ca.ejioforbiri@unizik.edu.ng

08134728087

Umị edemede

Alumalu bu ezi njiko juputara n'udo, ihunanya na anuri. Mana n'ụwa anyi no taa, njiko a buzi nke juputara n'ogbaaghara na katakata. Nke a bu n'ihi nnukwu ajo agwa igba n'iro nke ufodu umu nwaanyi luru di na-akpa. Nchocha a lebara anya n'inyochaputa onodu igba n'iro di ka o si puta ihe n'Isi Akwu Dara N'Ala, na Onye Chi Ya Akwatughi. Ebumnuche anyi bu ichoputa ihe na-ebute onodu di otu a. Ozo bu ichoputa udi nsogbu na-esi n'igba n'iro aputa. Ebumnuche ozo bu ichoputa uzo a ga-esi gbochilata agwa di otu a n'ala Igbo. Usoro a gbasoro wee mee nchocha a bu usoro sovee. E ji Atutu Nnyocha Akparamagwa wee nyochaa akwukwo agumagu ndi a hooro. Anyi choputara na ihe na-ebute onodu di otu a bu nsogbu na-adaputara mmadu, oke ochicho na enweghi ndidi. Nsogbu igba n'iro na-ebute di ka nchocha a si choputa bu ihe isiike, mkputo ugwu na ajo ndu. Etu a ga-esi gbochilata nsogbu ndi a bu site n'igba alukwaghim, di na nwunye inwe ezi ihunanya n'etiti onwe ha nakwa nwoke na nwaanyi choro ibanye n'alumalu inwe ezi mmuta banyere alumalu ma ghota okwa ahụ ha na-achọ ibanye na ya nke oma tupu ha abanye. Nchocha a ga-abara oha mmadu uru ime ka ha mata na onodu mmadu no na ya nwere ike ime ya ka o kpaa agwa o tosighi ikpa. O ga-enyekwara ndi alubeghi di aka imata na alumalu abughi egwu achi utaba n'aka agba. Nke a ga-eme ka ha ghota nke oma ihe o putara tupu ha abanye na ya. O ga-enyekwara ndi na-akpa udi agwa a aka imata na o bughi etu aki ilu si ada na nti ka o si ato.

1.0 Okwu mmalite

Alumalu bu omenala sere elu na ndu ndi Igbo ma burukwa nke ndi Igbo na-asopuru. Ha na-agbakwa mbo iwulite omenala a iji hu na o bu ihe o tosiri ibu.

Ekwealor (2010:130) kwadoro nke a oge o kwuru si na "alumalu bu nnukwu ihe na ndu ndi Igbo". O gara n'ihu kwuo na "ka alumalu si di ka mkpa na ndu ndi Igbo nke na a na-eleda nwoke alubeghi nwaanyi anya mgbe o bula a na-ekwu okwu di mkpa. N'otu aka ahụ kwa, a na-ele anya na oge nwa agboghọ o bula tozuru ihe e ji nwaanyi eme na o ga-alu di". Nke a putara na a turu anya na ma nwoke ma nwaanyi n'ala Igbo tosiri ilu di ma o bu nwaanyi iji tozuo etozuo ma nwetakwa ugwu ruuru ya n'aka ndi mmadu.

O naghị atọ uto na ntị ma a si na mmadu nwuru n'alughi di ma o bu nwaanyi. Ebe o bu na ndi Igbo na-ahuta alumalu di ka nnukwu ihe na ndu ha, e tosiri ka o buru nke a na-akwanyere ugwu puru iche.

Ozo, ebe o bu na alumalu na-eme ka mmadu tozuo etozuo ma nweta ugwu ruuru ya n'aka ndi mmadu, o tosiri ka ndi ahụ no na ya hu na ha emetoghi ugwu a. Nke a ga-eme ka udo na ihunanya na-adigide na ya bu njiko.

N'agbanyeghi udo na ihunanya asi na ya aputa, otutu alumalu n'ala Igbo buzi nke juputara na mpu na aruruala di iche iche, nke igba n'iro so n'otu n'ime ha. Igba n'iro bu oge nwoke ma o bu nwaanyi lugoro di ma o bu nwaanyi malitere igba ije di anaa site n'ime ka ya na nwoke ma o bu nwaanyi ozo na-enwe mmeko ndina. Igba n'iro nwere ike idi n'udi di iche iche di ka nwoke ma o bu nwaanyi lurula di ma o bu nwaanyi igba akwuna, ikpa nkata di anaa, igba ebe etosighi etosi ma o bu inwe mmeko ahụ na-abughi nke ya na di ma o bu nwunye ya mere (Handy 1998). Onodu igba n'iro a bu nke juputara ebe niile nke na otutu ezi na ulo esila n'onodu di otu a gbasachaa. Nke a bu nnukwu ihe ojoo, o kachasi n'ebe nwaanyi no na di no.

O bu site n'ihe ojoo ndi a na-eme n'ala Igbo ugwu a mere nchocha a ji elebakari anya n'onodu igba n'iro di ka o si gbasaa umu nwaanyi lurula di. Mana udi nleba anya nchocha a bu nke si n'akwukwo agumagu ndi a hoozo. Akwukwo abuo nchocha anyi gbadoro ukwu na ya bu *Isi Akwu Dara N'Ala* na *Onye Chi Ya Akwatughi*. Anyi choro isi n'agumagu ndi a kwaaa maka ndu a na-ebi n'ala Igbo. Anyi na-esi na ya di ka ugegbe, egosi ndu a ana-ebi n'ala Igbo tumadi ebe o metutara igba n'iro na nsogbu na-eso ya.

Ebumnuche anyi ji eme nchocha a bu iji choputa ihe na-ebute onodu di otu a. Nke abuo bu ichoputa udi nsogbu na-esi n'igba n'iro aputa. Nke ato bu ichoputa uzo a ga-esi gbochilata agwa di otu a n'ala Igbo. Usoro anyi na-agbaso n'ime nchocha a bu usoro sovee. Atutu na-enyere anyi aka itucha nchoputa nchocha a bu Atutu Nnyocha Akparamagwa.

N'iji hụ na nchọcha a gara nke oma, anyị nyere ya ezigbo nhazi. ọ nwere okwu mmalite, ntuleghari agumagu, ntucha nchoputa nchocha na nchikota nchopzta nchocha na mmechi. A bịa n'okwu mmalite, anyị ji ya akpolite mmuo ogo ma na-akowakwa gbasara ihe kpatara nchocha a. Ntuleghari agumagu bu ebe anyi na-atuleghari ihe ndi maara nke ekwe na-aku derela banyere isi okwu a. O bu n'isi nke ato ka anyi ji atucha nchoputa nchocha anyi. Ihe na-esote ya buzi nke ikpeazu, ebe anyi na-achikota nchoputa nchocha ma weta edemede anyin'isi njedebe.

Nchocha a ga-abara oha mmadu uru ime ka ha mata na onodu mmadu no na ya nwere ike ime ka o kpaa agwa o etosighi ikpa. o ga-enyekwara ndi alubeghi di aka imata na alumalu abughi egwu achi utaba n'aka agba. Nke a ga-eme ka ha ghota nke oma ihe o putara tupu ha abanye na ya. O ga-enyekwara ndi na-akpa udi agwa a aka imata na o bughi etu aki ilu si ada n antika o si ato.

2.0 Ntuleghari Agumagu

N'ebe a, anyi ga-eleba anya n'echiche ndi odee di iche iche gbasara isi okwu nchocha a.

2.1 Asusu.

Asusu bu nnukwu uzọ puru iche mmadu na ibe ya si emekorita. E nwere ike ikwu na o bu uzọ mmadu weputara nke ha ga-eji na-enwe mmekorita. Ofomata (2012) na-ekwu na o buru na asusu adighi, mmadu na mmadu ibe ya inwe mmekorita ga-ahia nnukwu ahụ, na o bu asusu ka e ji eme ihe dum mmadu na ibe ya na-eme. Nke a putara na asusu bara nnukwu uru na ndu mmadu. E wepu asusu, o ga-ahia ndimmadu ahụ ikowaputa echiche obi ha. o buru na mmadu enwehi ike ikowaputa etu o si diri ha, a mara na ezi mmekorita agaghi adi n'etiti mmadu na ibe ya.

N'aka nke ha, Umeodinka, Ugochukwu, Ogwudile na Ilechukwu (2019) na-akowa na nchoputa di iche iche e mere banyere asusu gosiri na o bu naani mmadu nwere ako na uche na-eji asusu eme ka mmadu ibe ya mata ka ihe si aga kwa ubochi, ihe egwu o zuterela, agamnihu ya na ndu, atumatu ya maka oge di n'ihu, ma o bukwanyu maka ujo na iru uju. Ihe nke a putara bu na o bu mkpa mmekorita di n'etiti mmadu na ibe ya mere asusu jiri malite. Ya bu na o buru na e wepu asusu na ndu mmadu, o ga-ahia ahụ mmadu na ibe ya, obodo na obodo inwe mmekorita.

2.2 Asusu Igbo

Tupu asusu aburu nke a a nabatara maka iji na-enwe mmekorita, o ga-aburiri nke obodo nabatara ma nwee nkwekorita na ya. N'ih i nke a, asusu a nabatara maka iji na-enwe mmekorita n'ala Igbo bu asusu Igbo. Ikekonwu, Ezikeojiaku,

Ubani na Ugoji (1999) kowara asusu Igbo di ka otu n'ime asusu ato e weputara di ka asusu ala Naijiria a ga na-akuzi n'ulo akwukwo otaakara, sekondiri, koleji edukeshon na Mahadum. Ha gara n'ihu na-ekwu na asusu Igbo bu ihe e jiri mara agburu a na-akpo Igbo. N'ituleghari okwu odee ndi a, o doro anya na asusu bu ihe nwere usoro. Asusu o bula nwere ndi nwe ya. Ndi nwe asusu Igbo bu ndi Igbo.

2.3 Agumagu Ederede

Agumagu bu uzọ puru iche otutu ndi ode si eziputa ihe na-eme n'üwa. Nwokoye (2019:12) na-ekwu na "agumagu nwere ike ibu ihe e ji akowa maka ndu na ihe na-ewuru ndi n'oge nke ha". Nke a putara na otutu ndi ode na-esite n'akwukwo agumagu ha ziputa onodu di iche iche ndi mmadu no ya. N'ime nke a, ha na-eto ma o bu akato onodu di otu a.

Okoh (2008) na-akwado nke a site n'ikwu na agumagu nwere ike igbaziri anyi, mee ka anyi nwee mmuta gbasara üwa na ihe ndi na-eme na ya. N'ih nke a, e nwere ike isi na agumagu bu enyo e ji ahuta ndu. Agumagu bu gbasara mmadu na gburugburu ya. O na-enyocha mmadu di ka ya na ihe ndi di na gburugburu si emekorita. O na-eleba anya n'ezi ihe na nsogbu na-adaputa n'onodu o bula. O na-akowa maka agamnihu na ndaghachi azu nke mmadu, ike na adighi ike ya nakwuazi etu oge na gburugburu si emetuta ihe ndi a. Isi ihe kasi mkpa n'agumagu bu iji mee obi utu nakwa iji nye mmuta.

Duru (2014:1) hutara agumagu di ka uzọ ndi ode si eziputa ihe na-eme n'üwa. o gara n'ihu na-kwu na ndi ode na-edede agumagu anaghi ede ya naani maka inwe ihe e deturu n'akwukwo, kama ha na-aga n'ihu ikowara ndi mmadu ihe ndi na-eme n'üwa. N'ih nke a, agumagu gunyere ihe dum gbasara ebimndu nke ndi mmadu na-esi na ya enwe obi utu na mmuta.

Obichukwu (2009:12) na-akowa agumagu di ka ihe dum sitere n'echiche mmadu nke e kwuru ekwu ma o bu nke e dere ede, bu nke na-enye aka igosiputa na iziputa ndu na omenala ndi. O na-esite n'ih ndi merela eme ruo n'ih ndi na-eme eme wee banye n'ih ndi ga-eme n'ihu. Nke a putara na agumagu narutu aka n'ih dum gbasatara mmadu na etu ya na ihe gbara ya gburugburu si emekorita.

Akporobaro (2012:2) n'aka nke ya na-ahuta akwukwo agumagu di ka akomako nke a na-esite n'agwa na mmewere agwa ndi di n'akuko ahu were eziputa ihe di iche iche ndi mmadu na-agabiga na ndu nakwa echiche di iche iche. Ihe nke a putara bu na ndi ode agumagu na-esite na agwa ndi ha jiri ziputa akuko ha were agba n'anwu ihe di iche iche na-eme na ndu.

2.4 Uru Agumagu Bara

Agumagu bara nnukwu uru na ndu nakwa n'amumamu. Okpurukpu uru agumagu bara, di ka Akporobaro(2012:2) si ziputa ya bu na eji ya anoroge, o na-agbaziri mmadu, o na-abawanye echiche ma na-akowara ndimmadu. O gara n'ihu kwuo na agumagu bu ohere ndi ode ji eziputa nka, echiche na ihe ndi ha hurula banyere ndu. Duru (2014:2) kwadoro echiche a oge o na-ekwu si na agumagu na-enye aka ime ndi mmadu obi utu ma na-eme ka ha noro n'obi anuri. o na-agbakwa n'anwu ihe dum banyere ndu. O na-akowakwa na anyi na-esite n'agumagu enweta ohere imuta na imata nke oma ezi obibi ndu n'udi ya di iche iche. N'ihhi nke a ka Anaekokwu (1998:11) ji kwuo na agumagu na-achikwa ezi obibi ndu n'obodo site n'ihazi akparamagwa.

2.5 Agumagu Na Omenala

Agumagu na-eziputa ihe dum banyere etu ndi mmadu si ebi ndu ha n'obodo. Duru (2014:2) kwadoro nke a oge O kwuru na agumagu "bu enyo e ji amata omenala ndi". Nke a na-egosi na agumagu hiwere isi n'omenala. Omenala, n'aka nke ya, bu usoro ndi si ebi ndu ha. E nwere otutu omenala di iche iche n'ala Igbo, mana nke nchocha anyi gbadoro ukwu na ya bu alumalu. Anyi galeba anya n'ihe ndi odee derela banyere alumalu.

2.5.1 Alumu

Alumu putara ijiko nwoke na nwaanyi di ka di na nwunye ka o siri di n'omenala. Nke a ga-eme ka umu ha ga-amuta buru umu ziri ezi n'anya oha na eze ma burukwa oke diiri nne na nna Ekwealor (2010:130). Alumu bu ihe naadi n'etiti nwoke na nwaanyi. o bu omenala puru nnukwu iche n'ihhi na o bu site na ya ka ezi omumu si aputa. N'iji kowaa etu alumu si di mkpa na ndu ndi Igbo, Ubesie (2004:44) na-ekwu na o na-aburu ezi na ulu ihe ihere ma umu agboghoto toputachaa na be ha, ma o nweghi nwa okorobia na-abiaaju ase maka ilu otu n'ime ha, n'ihhi na ndi Igbo na-ekwu n'okwu si, "agboghoto tokaria onye muru gi a juwa onye na-alu ya".

Osuagwu (1979:37) na-akwadokwa echiche a oge o kwuru na alumu bu ihe di oke mkpa nke mere na adighi agunye nwoke na-alughinwaanyi n'oke o bua nwere ugu na nsopuru. O bu nke a mere e ji akpo nwoke na-alubeghi nwaanyi aha nleda diiche iche di ka okokporo na o tuturu o taa. N'aka nke ya, Nzeako (1972:15) kwukwara na nwoke na-agaghari n'ala Igbo wee na-eto naani okorobia wee ghara ikpata nkata ilu nwunye, ndi mmadu na-ewere ya di ka onye akaraogeri, onye no na-achu ngwere mgbe ibe ya na-achu oke. Ha na-ekwu na odi mmadu ahụ adighi anaputa okuko upana.

N'iziputa oge alumu malitere n'ala Igbo, Osuagwu(1979:37) na-akowa na alumi na nwunye bu ihe malitere mgbe gboo- mgbe e kere uwa. O dighi onye

na-asị na ya malitere ya, kama akwukwo nsọ kowaara anyi otu Chineke si kee nwoke kekwa naanyi ka o na-enyere ya aka. O nyekwara ha ngozi nke omumu na uba n'owa. Site n'ebe a, alimdi na nwunye wee bata n'ime uwa, wee buru ihe na-esi n'otu ogbo ruo nke ozọ. O bu otu a ka o siri bata n'ala Igbo ebe anyi matara na akuko korọ na ndi Igbo bu agburu ndi Juu.

2.5.2 Nsoala na Alumu

N'ihia na alumu bu omenala puru iche n'ala Igbo, ndi Igbo na-asopuru ya nke ukwu. E nwere omume a turu anya na nwoke na nwaanyi na-alu di na nwunye agaghi na-akpa. O buru na ha akpaa udi agwa a, o nwere ike ibute nkewa n'ezia na ulọ ahụ. Osuagwu (1979:49) na-akowaputa otutu ihe na-eme ka nwoke na nwaanyi gbasaa nke gunyere ikwa iko ma o bu igba akwuna. N'aka nke ya Nzeako (1972:30) na-akowaputa ajo agwa di iche iche na-aputa n'alumu bu nke nwere ike ibute nkewa. Ajo agwa ndi ahụ gunyere; nwoke na-anu oke mmai, nke na-adighi enwe ike alaghachi n'ulo ya mgbe o nuchara mmai; ma e leghi anya nwaanyi di ya na-eti ihe kwa ubochi, meruo ya ahụ mgbe o nuchara mmai. Nwoke inwe otutu ndi enyi, ndi o na-emefu otutu ego n'isi ha, ma o na-adighi enye ya, bu nwunye ya na umuya ego ihe oriri. Nwaanyi iga n'ezia na n'uzo wee na-achokota ndi oyi, ha na ya na-ehi ura otu o siri di ya mma na-enyeghi onwe ya na di ya ugu. Nwaanyi na-ezu ohi, nke mere na kwa mgbe, e jide nwaanyi ahụ menye ya ihere n'ihu n'etiti oha mmadu.

Ihe ndi a gosiri na, ma nwoke ma nwaanyi, na-alu di ma o bu nwunye tosiri ikwanyere onwe ya ugu hu na o kpaghi agwa ga-ebute nkewa. Nchocha anyi n'ebe a hiwere isi n'ichoputa etu agwa igba n'iro si ebute mmeto nyere ugu nwaanyi.

2.6: Akuko Si N'Agumagu Ndi A Horo

A turu anya na o nwere ezi ihe akwukwo agumagu o bula ga-akuziri ogu. N'igbado ukwu na nke a, ndi odee *Isi Akwu Dara N'ala na Onye Chi Ya Akwatughi* gbara mbọ iziputa onodu nwaanyi igba n'iro n'akwukwo ha iji katọ agwa di otu a. Ndi odee a gbara ajo agwa a n'anwu site n'iziputa onodu di iche iche nwere ike ibutere nwaanyi igba n'iro, uzọ di iche iche nwaanyi si agba n'iro tinyere uru na ntaramahuhu so ajo agwa a.

2.6.1 Nchikota Isi Akwu Dara N'Ala

Isi Akwu Dara N'Ala bu akwukwo akuko si n'aka Tony Ubesie nke e biputara n'afọ 1973. O bu akuko gbasara otu nwa agboghobia a na-akpo Ada. Ada naru oru Bekee, mana otu ihe koru ya bu na o nweghi di. Onodu a na-ewute ya nke ukwu n'ihia na umu nwaanyi niile ha na ya na-aruko n'otu ulo oru aluchaala di, o fodu ya.

E mechara otu nwa okorobia bu so mma ma nwee ego b'ara ya di. Nwoke a bu Chike. O bu onye a ma ama n'obodo di ka Akajiaku. Ada ebughi oge ikwere ya di n'ihu na o bu ihe o na-ach'eri oge ka Chineke ziteere ya.

Di na nwunye a na-ebi nke oma na-enweghi nsogbu o bu. Ha mutara umu abuo; otu nwoke na otu nwaanyi. Aha ha bu Chukwuma na Obianuju. Ezi na ulo a na-ebi n'udo ruo na agha Biafra adaa n'af' 1967. Agha a mere ka Chike kporo ezi na ulo ya si ebe ha bi n'Enugu gbapu oso ndu gbalata Oka. N'Oka, Chike nwere nnukwu ulo elu buru nnukwu ibu. O bu ebe ah' ka ha gbalata oso ndu ha. E mechara agha bata Oka nke mere ka Chike kporo ezi na ulo gbalaa Aguata.

N'oge a, ihe gbanwere, Chike anaghi adizi etu o na-adi. Ego koro ya n'akpa. O nagh' eletazi ezi na ulo ya anya di ka o si emebu. Mana o gbara mbo imalitere Ada nwunye ya ahia. Omume Ada malitere gbanwebe. Ebe o bu na o buzi ya na-eweta ihe a na-eri. O nagh' ahutazi di ya ka ihe obula. O malitere iso ndi ami. Nke kacha ewute Chike bu na o na-akpobata ndi oyi ya nwoke n'ulo ha. Ugboro ugboro ka o kpotara ndi oyi ya ndi ami ka ha tie Chike ihe n'ihu na o na-egbochi ya ime etu o masiri ya. Omume a Ada na-eme na-ewute Chike nke ukwu. A si na o bugh' agha, onye ka Ada bu inenye ya ihere n'ihu. Chukwuma nwa ya kpokwara nne ya asi n'ajo omume a. Ada mechara si na be di ya kwapu, ga choro otu onu ulo na Nanka biri. Ebe ah' ka o na-emerezi etu o masiri ya. O nagh'izi ach' imata ka di ya na umu ya mere. Ahia ya na-agakwara ya nke oma nke na o na-ebi ka a ga-asi na agha erughi na be ya.

E mechara agha wee laa. Ihe wee tugharia. Chike nwetara ihe niile o tufuru n'agha wee burukwa ogaranya. Onodu Ada gbanwekwara. Ego ya niile dara mmiri. O nwegh'izi ihe o nwere. Nke ka njo bu na o mutara otu nwata n'aka ndioyi ya. Ada mechara gakwuru otu enyi ya nwoke t'wara ya ime ka o luwa ya. Mana nwoke ah' gwara ya na o gaghi alu ya n'ihu na o luola nwaanyi. Ozo bu na agwa ya adigh' mma olulu n'ihu etu o siri meso di ya n'oge agha. Ada jiiri ihere gakwuru Chike irio ya mgbaghara ka o nabatakwa ya mana Chike chir' ya ochi ma gwa ya na o gaghi alukwa ya ozo.

2.7 Nchikota Onye Chi Ya Akwatughi

Onye Chi Ya Akwatughi bu akwukwo akuko si n'aka Chinedu Ofomata nke e biputara n'af' 2000. O bu akuko gbasara Osita, Uju na Adamma. Uju bu nwata nwata nwaanyi nne na nna ya mutara tupu nna ya bu Ndubuisi anwo n'ebe o gara ite nkwa. Oge nna ya nwuchara, nne ya gbara nnukwu mbo izulite Uju nke oma. Uju bu nwata nwaanyi mara oke mma, ma nwee ezi agwa. O digh' anya ndi mmadu malitere ib'ara ya di. Ma nne Uju bu Obiamaka achogh' ka Uju luo di. O choro ka Uju hachie ama nna ya ebe o bu na o mutagh' nwa nwoke. Mana

echiche a adighi Uju mma n'obi. O kachiri nti ma luo otu nwa okorobia di ya mma a na-akpo Osita.

Osita kporo nwunye ya Uju gbago ebe O bi na Bini. Ha na-ebi nke oma. Ha hukwara onwe ha n'anya. Mana nwa izizi Uju mutara nwuru ozigbo o mere izu abuo o muchara ya. Osita mechara malitere Uju ahia ebe o na-anọ ere ahia mmanya iji chefu o ihe mgbu nke onwu nwa ya. O chotakwaara ya nwata nwaanyi na-enyere ya aka n'ozu. Aha nwata nwaanyi ahụ bu Chinwe.

Uju turu imeozo wee muo nwata nwoke zuru oke. Nne ya bu Obiamaka bjakwara ile ya omugwo. Ka o wetara aka ka omee izu asaa Uju jiri muo nwa, nwa ahụ o muru nwuru. Onwu nwa a wutere ya nke ukwu. Ike uwa wee gwu ya. Osita bulatara ozu nwata ahụ n'obodo ha mana ndi be ha gwara ya na nwata ahụ bu ogbanje. N'ih i nke a na o bu n'ajo ohia ka a ga-atufu ya. Ha buuru ozu nwata ahụ gaa n'ajo ohia, were mmaoge gburusie ya ma suo ya oku n'ebe ahụ iji hu na nwa ahụ abiaghachighi uwaozo.

Oge Osita lotara Bini, o kporo nwunye ya na ogo ya nwaanyi etu ya siri gaa. Ogo ya nwaanyi gwara ya ka o choo ebe o ga-akpo nwunye ya gaa iji choputa ihe na-egbu nwa ya. N'ih i nke a, Osita kporo nwunye ya na ogo ya nwaanyi gaa na nke otu eze nwaanyi na Bini. Eze nwaanyi a gwara ha na ihe na-eme nwunye si na mmiri. Na o nwere otu nwunye ya no na mmiri tupu o luo di. Na o bu iwe ndi otu ya nwere n'ebe o no mere ha ji emenye ya ihe igba anya mmiri. O gwara ha na o ga aluru nwunye ya oru mmiri iji rio ma kewapu ya n'otu ahụ ka o nwere onwe ya. Osita na nwunye ya kwetara n'ih e Eze nwaanyi kwuru were kwado maka oru ahụ o ga-aruru ha. n'ubochi ahụ, n'ime abali, Osita na nwunye tinyere Eze nwaanyi ahụ gara na mmiri ebe a ga-anọ ruoro nwunye ya oru. Ha jikwa ihe niile Eze nwaanyi guoro ha o ga-eji ru oru ahụ. Mana o bu naani Ezenwaanyi na nwunye Osita so gbadaa n'ikpere mmiri ebe a no ru oru ahụ.

Oge a rucha ru n'ahụ Uju, O mechara turu imeozo muo nwa nwaanyi. Mana nwata nwaanyi ahụ o mutara mechara nwuo. Onwu nwata ahụ mere ka Osita nwebe echiche abuo maka ilu nwaanyi ozo.

Uju mechara mukwaa na ozo guo ya Tagboo. N'oge adighi anya nwa ahụ nwukwara. Nke a mere ka Osita luo nwaanyi ozo aha ya bu Adamma. Ihe Adamma jiri kweta ilu Osita bu n'ih i ego ya n'ih i na o doro ya anya na Osita aluola nwaanyi. Uju matara na o ga-enwe nwunye di site n'omume Osita na-eme, nke a mere na o bidoro n'oge kpakowa ego o ga-eji zo isi onwe ya mgbe agha ga-esu. Osita mechara kpogota Adamma na Bini. Adamma na-emeso Uju ajo agwa nke mere ka Uju si na be di ya puo.

Uju lotara n'obodo ha Umungwu ma zie ndi be Osita ozi ka ha bja werekwa ihe ha mefuru n'isi ya na o naghizi alu. Ka Uju kwughachichara ndi be Osita ego niile ha mefuru n'isi ya, o kwadoro laghachi na Bini. O chotara ulo ebe o bi nakwa ebe o ga-anọ ere ahia mmanya ya. Ahia ya na-aga nke oma nke na o nweghi onye no na Bini amaghi maka Uju Cool Spot. O bara nnukwu ogaranya ma mutakwa umu ato di ndu.

Adamma, n'akuku nke ya, nochiri anya ebe ahụ Uju na-erebu mmanya oge Osita na-alu ya. O naghị emeso ndi ahia ya agwa oma. Naani ndi o na-anabata nke oma bu umu nwoke ndi ji ego. O bidoro isoghari umu nwoke ndi ahia ya ji ego na Bini. O naghikwanu eji ego o na-ereta n'ahia ya azuta ihe ndi di mkpa n'ulo kama ego ya niile n'aga n'akwa na ihe ndi e ji achọ mma.omume a na-ewute Osita nke ukwu ma na-eme ya ka o na-echeta Uju. Nke ka njo bu na Adamma malitere iso umu nwoke akwughari n'ala Bini niile nke na ufodu ndi enyi Osita malitere igwa ya ka o tinye anya n'ala mata etu o ga-esi kwọ mmiri no n'obu okpa tupu o bagota n'ihia na ha aghotaghi udi omume Adamma na-emezzi.

Ajo omume Adamma a na-ebutere Adamma na Osita nnukwu nsogbu nke mere na Osita na-eji maka ya eti Adamma ihe oge ufodu. Adamma mechara hapu otu nwa nwoke o mutara soro otu enyi ya nwoke aha ya bu Bola gbalaa Legos n'ihia na Bola kwere ya nkwa na o ga-alu ya. O maghina Bola aluola nwaanyi. Oge o matara onye Bola bu n'ezie ma matakwa na o luola nwaanyi, ike uwa wee gwu ya. O bidoziri igba akwuna na Legos.

2.8 Atutu Nnyocha Agumagu

Iji mee ka nchocha a tozuo etozu, nwanchocha gbadoro ukwu n'atutu nnyocha agumagu were nyochaa akwukwo agumagu ndi a horo. Atutu a gbadoro ukwu na ya bu atutu nnyocha ezi akparamagwa (moral theory). Atutu a na-akowa na akwukwo agumagu o bula tosiri ikuzi ezi akparamagwa. O na-akowa na ezi agumagu bu nke na-eto ma ma-ewulite ezi omume. Akwukwo Agumagu o bula anaghi eme nke a abughi agumagu. Atutu a malitere n'afọ 360BC. Plato bu onye malitere atutu a oge o kowara na agumagu puru ikuzi ezi ihe ma o bu ajo ihe. O na-akowakwa na akwukwo agumagu o bula bara uru bu nke e si na ya akuzi ezi omume (Kevin 2012). Nke a dabara n'ihia Purdue (2020) kwuru banyere atutu a si, "o buru na agumagu a roro anaghi akuzi ezi akparamagwa na usoro obibi ndu, i mara na o bu ihe mbibi nyere onye na-agu ya". Atutu a dabara n'akwukwo agumagu abuo nwanchocha na-enyocha nke bu *Isi Akwu Dara N'ala na Onye Chi Ya Akwatughi*. Nke a bu n'ihia na ndi odee agumagu ndi a siri n'akwukwo ha ziputa ma katoo ajo agwa nwaanyi igba n'iro ma sitekwa na ha kuziere ogu ntaramahuhu nwere ike isi n'ajo agwa a daputa.

3.0 Ntucha Nchoputa Nchocha

N'ebe a ka anyị ga-anọ tuchaa ma choputa site n'ihe ndị mere n'akwukwọ ndị a hoozo ihe ndị na-ebute agwa igba n'iro, ụdị nsogbu o na-ebute tinyere ụzọ a ga-esi gbochie ya.

3.1 Nziputa Nwaanyi Igba N'Iro.

N'ileba anya n'iduazi abuo a hoozo, nwa nchocha ga-arutu aka n'uzo di iche iche ndi ode si ziputa nwaanyi igba n'iro. Nwaanyi luru di anaghi anokata malite igba n'iro. Kama o bu ihe kpatara ede jiri bee nwii. Ihe ndi nwere ike ikpata onodu nwaanyi luru di igba n'iro gunyere;

3.1.1 Nwoke adighi ka o na-adibu

Oge 'mma nwoke' (ego) koro n'akpa nwoke, nwunye ya nwere ike imalite lewe anya n'iro. Tony Ubesie ziputara nke a n'isi Akwu Dara N'Ala. Na mbu Chike bu ogaranya a ma ama. O bu ya na-akpata ihe ya na ezi na ulo ya na-eri ebe Ada, nwunye ya na-aza oriaku. Mana oge ihe gbanwere, o buruzia Ada na-akpata nri, omume ya bidoro gbanwee.

Ebe o bu na o bu Ada na-eweta ego ihe a na-eri, o malitere na-eme ka o ga-asị na o bukwaghi Chike na-alu ya; na o bu ya na-alu Chike.....Ada puo n'utu, mgbe a na-ahu ya anya ozọ bu ma ndi ihe abali sichaa. Chike choo iju ya ebe o jere o juo Chike ihe o choo iji ebe o jere mee." (ihu akwukwo 78)

Ajo omume a Ada na-eme mere ka Chike choba imata ihe mere nwunye ya ji aloa n'abali. Ndi mmadu na-agwakwa ya ihe di iche iche banyere ajo agwa a nwunye ya na-akpa.

Akuko si n'elu na-abiara Chike na nwunye ya no na di, ma o kaghi akwuna mma. Ndi maara Chike na-akoro ya na ebe nwunye ya na-apukari oriri ugbo a bu n'ogige ndi ami." (ihu akwukwo 79)

Igba n'iro Ada mebiri ezi mmekorita di n'etiti ya na di ya. Ha anaghizi ebi n'udo na ihunanya di ka ha si ebibu mgbe ihe diriri Chike mma. Chike na-edizi Ada edi ebe Ada na-ahu Chike di ka ihe ogbatauhie diriri ya. Ada kporu ugwu ya n'ala oge o malitere ikpobata ndi enyi ya n'ulo di ya. Nke a wutere di ya nke ukwu n'ihi na o bu nnukwu mkpari nyere ya

Ubochi Chike choro ikwu udo bu ubochi ndi soja
abuo chooro Ada
bia, kwuwa moto ha n'ez, bia juo Chike ma Ada
o no ya. Chike
juru ha ndi ha bu ma o dighi nke tupuru ya onu,
hapu ya n'ez
ebe ah, bakwuru Ada n'ulo." (ihu akwukwo 80)

Omume a Ada mere kpuru ugwu umu nwaanyi n'ala. Agboghobia alubeghi di anaghi a kpobata nwoke n'ulo nna ya ma ya foduzie nwaanyi lurula di ikpobata umu okorobia n'ulo di ya n'asoghi di ya anya. O gaara ika mma ma a si na nwaanyi na-agakwuru ndi enyi ya nwoke na be ha kara ikpobata ha n'ulo di ya. Omume a Ada mere wutere Chike nke ukwu mere o ji juo Ada si :

Kwa ubochi, umu nwoke ana-echu be m ka a na-echu mmiri. M juo gi, i si na ha bu ndi ahia gi.
Ugbu a, kowaara m ihe i zuru ndi soja mmadu abuo ndi a ha ji buru ndi ahia gi" (ihu akwukwo 81)

3.1.2 Agha

Ala adighi mma nwere ike ime ka mmadu kpaa agwa o kwesighi ikpa iji hu na ajo onodu a no na ya ataghi isi ya. O bu ezie na odee ziputara agwa Ada di ka ajo nwaanyi n'Isi Akwu Dara N'Ala mana nke a aputaghi na Ada hiri aka abuo n'anya wee kpaa udi agwa ah. Oge agha adabeghi, Chike na-emere Ada ihe o bula. Chike tozuru etozu na nwoke ebe Ada na-aza oriaku ma na-azasi ya ike. Odee ziputara nkea oge o na-kwu na-asi ;

Chike ji ego. O nwere moto. O bi n'ezigbo ulo di mma. Oriaku
Chike Ada na-aza abughi naani n'onu. O na-eri aku Chike,
Kwekwa na ya na-eri ya n'eziokwu.... Ada nwere ihe niile nwaanyi na-atu anya n'aka di ya. Chike bu ikpo ahijia na-azuru okuko umu. O na-enyere ndi mmadu aka nke ukwu. Ugbu a o lubatara nwaanyi si na o bu nke ya, gini ga-eme na iri aku ya agaghi eri akwo kpara? O dighi " (ihu akwukwo 18)

Nke a gosiri na Ada ahubeghi ahuhu na ndu ya. Chike luru ya di ka ogaranya. O nweghi oge o no n'uko. Obula di tupu Ada aluo di, o dighi mgbe ihe siiri ya ike. O na-aruru ma were ego o lutara na-enyere ndu ya aka. Ugbu a onodu

agbanweela, agha abatala n'obodo. Amaghizi ogaranya na oghenye. Agha liri ihe niile Chike nwere. Ada ahughi aku anya ma ya fodu nke o ga-eri. Ibi n'uko amaghi Ada ahụ ma oji. Onodu di otu a mere ka Ada gbanwee agwa ya bido sowe ndi onwa ha na-eti (ndi ami) n'oge ahụ iji hụ na o dikwa etu o si adibu. Odee ziputara oge Chike gara ileta Ada nwunye ya ebe o bi na Nanka. Ada juru Chike si; "Ugboro ole ka i nyere m ego nri, site mgbe a malitere luwa ogu? Ugboro ole ka i zutara m uwe, site mgbe a malitere luwa ogu?" (ihu akwukwo 114)

A si na agha adaghi, Chike agaghi ada ogbenye, Ada agaghikwa agba n'iro.

3.1.3 Oké ochicho

Agụ ihe utu nke uwa so n'ihe nwere ike ime ka nwaanyi gbaa n'iro. N'Isi Akwu Dara N'Ala, Tupu Ada amalite igba n'iro, di ya bu Chike nyere ya ego o jiri bido izu ahia. Odee ziputara nke a si ; "Mgbe Chike kporo Ada nye ya ego ahụ, ihe Ada na-akpozị Chike bu 'Chii'. Ada buuru ego ahụ malite ahia nnu" (ihu akwukwo 68).

Ada na-emekwa ofuma n'ahia ya nke na ezi na ulo ha na-eri nri ka a ga-asị na ogu a na-alu erughi be ha: "onye huru ha ebe ha na-eri ihe, agakwaghi ama na ogu a na-alu ruru be ha". Mana ihe ndi a ejughi Ada afu. O choru karja nke o nwere. Nke a mere o ji malite igba n'iro iji nweta ihe ndi ahụ na-agu ya aguu.

N'aka nke ozo, Chinedu Ofomata n'akwukwo ya *Onye Chi Ya Akwatughi* ziputara etu Adamma si kworo maka oké ochicho wee gbasowe umu nwoke na-abia anu mmanya na nke ya. Osita bu di ya nwere ihe niile a na-achọ na nwoke mana oké ochicho ekweghi Adamma kwanyere onwe ya ugwu. Odee kowara si;

Ebe ahụ Adamma na-ere ahia mmanya bu naani umu okorobia ndi oyi ya na-ejuputa na ya. Onye na-abata, ibe ya a na-apu. Osita anukatala maka ije Adamma na umu okorobia, nti chie ya..... Kwa mgbe ka o na-agwa Adamma ka o hie asaa n'anya n'ihia na o buru na o na-akpa udiri agwa ahụ na o bu ugwu ya ka o na-akpu n'ala na Bini."(ihu akwukwo 107-108)

Nke a gosiri na nwaanyi na-agba n'iro bu ugwu ya ka o na-akpu n'ala n'ezie. O bukwuazi ihe atu ojoo nyere ugwu umu nwaanyi. Adamma bidoro iso otu onye ahia ya a na-akpo Bola na-efeghari n'ala Bini. Nke a ka njo bu na Adamma so kpalite enyi ya na Bola;

Udị anya Adamma na-ele Bola gosiri Bola na ihe ya masiri Adamma na-echetaghị na ọ luola di.... Bola na-emezi mgbe ọbụla ọ bịara ọ gaa buru Adamma gaa ebe ọ na-anọ, ha nyochaa o bulata ya. (ihu akwukwo 119).

Igba n'iro Adamma gbara Osita di ya ghari. O bidoro chewe ihe kpatara Adamma ji esogharị umu nwoke. Nke mere o ji juo si ;

O bu ego ka o hughi na be m? Ka o bu ugbo ala ndi ozọ nwere ka mu enweghi? O bu mma nwoke ka m adighi? Ka o bu ego ka o ga-asị na mu anaghị enye ya otu obula o siri choo? Onye maara ihe bu mkpa Adamma ya gwa m". (ihu akwukwo 116)

Nwannu na-agba egwu n'uzo nwere ihe na-akuru ya egwu n'ohia. Odee ziputara na e nwere ihe kara Adamma obi o ji were kachie nti na-eso Bola n'agbanyeghi aka niile di ya na-adọ ya na nti. Ihe kara ya obi bu nkwa olulu Bola na-ekwe ya oge obula si ;

Achoro m ka i hapu Osita bia ka mu na gi birizia..... O gwara ya ka o di nkwadobe mgbe obula o biaghachiri Bini ka o kporo ya laa Legosusu (ihu akwukwo 133)

3.2 Nsogbu Igba N'Iro Na –Ebute

Nwanchocha choputara na ndi odee akwukwo ndi a eziputaghị naani ajo agwa umu nwaanyi luru di na-akpa site n'igba n'iro, kama ha ziputakwuaziri ntaramahuhu so ajo agwa a. Ntaramahuhu ndi a choputara bu ;

3.2.1 Ihe Isiike

Ndi odee abuo a ziputara na uwa na-eme ntughari. N'ebe Ada no, o bu onye n-eri etu o masiri ya oge a na-alu agha n'ih i gba n'iro ya. O chere na o bu ebe ahụ ka uwa gwuru. Mane oge agha lara, gini mere? Onodu wee dagharia, ogaranya ghorọ ogbenye ebe ogbenye ghororo ogaranya. Ada malitere huwa ihe isi ike nke na o hughi obuladi nri onu. Odee dere si ;

O foola Ada n'anya! Ihe bu mkpa ya ugbu a abughi ihe ndi na-achi achi ga-eji ego ahụ mee. Mkpa ya ugbu a bu ihe ya na nwa o no n'aka enyi ya turu ime ya ga na-eri..... Unyaahu, Ada na-eri

ihe dị mma, na-afịọ aka n'afọ. Ma ugbu a, ọ hụghị nke dị njoye rie, ma ya fọdụ nke dị mma ọ ga-iji rachaa ọnu." (ihu akwukwo 200-201).

N'akukụ nke Adamma n'*Onye Chi Ya Akwatughi*, agwo na ihe ọ loro ehurura. Onodu gbanwekwara n'ebe ọ nọ. Bola ọ chere na ọ ga-alụ ya dị ka ọ kwere ya na nkwa bụ nke kpooro ya ga dobe n'otu ọnu ulo. Ubochi ọ soro Bola, ọ bịa hụ ya. Adamma amaghi na Bola a lulo nwaanyi. Odee kwuru si ;

Bola putara otu ubochi gwa Adamma ka ọ jee ahia. Na ọ ga-alota n'oge eteghi aka. Ọ were ego Adamma ga-iji eri ihe nye ya, si ya na ọ ga-abata tupu ego ahụ ga-agwu. Bola gachara ahia lota lakwuru ndi be ya. Ọ dighizi ihe ọ ji Adamma kporo. Adamma chekata ya, ego ọ nyere ya were eri ihe gwuchara. Ọ were nwayoo na-eso ubochi, tachite obi were na-eche Bola" (ihu akwukwo 147).

Bola mechara gwa onye ulo ebe ahụ ka ọ chupụ Adamma n'ulo ahụ. Oge a ka uwa Adamma jiri kara ya nyo. Odee kwuru; 'Elu erughi i ya aka, ala erughi i ya aka. Ọ ghozia nwa uriom enweghi nnekwu na Legoosu. Adamma buruzia akwu chara n'ime ohia, onye gbutuo, ọ buru ". (ihu akwukwo 148).

3.2.2 Mkputo ugwu

Nnu abaghi uru ọ bula ma ọ buru na ọ tufuo uto ya. N'Isi Akwu Dara N'ala, Ada kpuru ugu ya n'ala nke na ndi mmadu tinyere enyi ya nwoke ahụ ọ mtaara nwa eweghi ya ka ihe ọ bula. Oge Ada gakwuuru enyi ya nwoke ahụ ọ mtaara nwa ka ọ lwa ya, nwoke ahụ gwara ya okwu mkpari si ;

Ada, ka m gwa gi eziokwu. Nke mbu bu na alula m nwaanyi. I lepu anya n'ezi, i ga-ahu umu aka abuo na-egwuri egwu. Ha abuo bu umu m. Chukwu na-aruru m oru ugbu a bu na nwunye m anoghi n'ulo. Agaghi m alu nwanyi abuo. Nke ozo, ọ buru na achoro m ilu nwaanyi abuo, ọ bughị gi ka m ga-alu, n'ih na e ji ihe mere n'oge ochie amara ihe ga-eme n'odinihu. Ọ buru na mu aluo gi, mechaa dabaa n'udi onodu nna gi ukwu bu Chike no mgbe a na-alu agha, i ga-eme m udi ihe i mere ya. Nne, isi m agaghi aba n'oba e kere ede." (ihu akwukwo 202).

Nkea gosiri n'ezie na nwaanyi igba n'iro bu ihe atiti nyere ugwu nwaanyi. O nweghi nwoke na-akpachara anya alu nwaanyi na-agba n'iro. Umụ nwaanyi di otu a na-adị mma imesa enyi naani. Ha adighi mma olulu.

3.2.3 Ajo Ndu

N'ih i aru Adamma kpara site n'itinyere di ya bu Osita ogwu na nri tupu o soro Bola laa Legoosu, ihere ekweghikwa ya alaghachi Bini. Nke a mere o jiri norozia na Legoosu biwe ajo ndu. Odee dere maka ya si ;

Otu ndi Umungwu si wee mara na Adamma no Legoosu bu na otu onye be ha no ebe ahụ aru oru lotara kowara ndi be ha otu o siri hu Adamma n'otu nnukwu Hoteelu di na Legoosu. O bu otu a ka ndi be ha siri mara na Adamma buzi nnukwu akwunakwuna na-anọ na nnukwu ulo oriri na onunu di iche iche di na Legoosu. (ihu akwukwo 148-149).

3.3 Uzo A Ga-Esi Belata Agwa Igba N'Iro

3.3.1 Igba alukwaghim

Igba alukwaghim m, bu "uzo e si ekewapu di na nwunye iji gosi na o nweghi ihe ga-eme ka ha biri ozọ" Ogbalu (1979:15). Ekwealor (2010:133) na-ekwukwa na igba alukwaghim "putara nkewa di na nwunye mgbe ha enwekwaghim ike inagide onwe ha". O nweghi nwoke na-achọ ka ya na nwoke ozọ na-akpako akwu n'otu ukwu nkwa. Ihe mbu na mbu nwere ike ibute nkwa din a nwunye bu nwoke ma o bu nwaanyi igba n'iro. O bu nke a mere ka Chike n'Isi Akwu Dara N'ala gbaa nwunye ya alukwaghim oge a nuchara agha. O bu ezie na Ada loghachitere irio di ya mgbaghara mana Chike kwuru na o buru na di na nwunye bu naani maka oge ihe di mma 'Di gbakwaa oku

3.3.2 Ezi Ihunanya

N'iji belata agwa igba n'iro, o dimma na ndi choro ibanye n'alumalu nwere ezi ihunanya n'etiti onwe ha. Nwaanyi o bu la choro ilu di tosiri inwe ezi ihunanya n'ebe nwoke ahụ o na-achọ ilu no. o gaghi ekworo maka ihi ego were luo di di ka Adamma siri mee n'Onye Chi Ya Akwatughi;

Adamma maara na Osita aluola nwaanyi, marakwa onye ahụ o na-alu. Ma naani ihe kacha tukoo ya akpiri ka Osita luo ya bu maka ego Osita. ... Ozigbo Osita bjaara ya di, okweta ya naani makaego ya. (ihu akwukwo 72)

Ọ pụtara na nwata nwaanyi kworo maka ihi ego lụọ di, ọ buru na ego di ya daa ma ọ bu hu nwoke ozo ka di ya jide ego, ọ nwere ike igbasobe nwoke ahụ n'ihina naanị ihe ọ choro bu ego ọ bughị di.

3.3.3 Ezi Mmụta

Ụzọ ozo e nwere ike isi gbochie nsogbu agwa igba n'iro n'ebe umu nwaanyi luru di no bu inye nwata nwagboghọ ọ bula choro ilu di ezi nkuzi banyere alumalu. Ndimuru ha tosiri inye ha ezi ndumodu banyere alumalu ọ kachasi ime ka ha mata na alimdi na nwunye nwere oge oji atụ uto uto ma nwekwaa oge ihe ilu na-abata na ya. Ka ha were obi ocha nabata onodu ọ bula ha hutara onwe ha na ya ma mata na o tee aka ọ di njo na ọ ga-adị mma. Nke a ga-eme ka jha ghara ikpa udiri agwa ahụ Ada kpara n'Isi Akwu Dara N'Ala oge Ada ji maka ihi nsogbu agha daputara nke mere ka di ya Chike tufuo ihe niile ọ nwere wee malite iso umu nwoke ndi ami iji nweta ego.

4.0 Nchikota /Mmechi

Site n'ihe ndi a choputara n'akwukwo ndi a a horo, a choputara na ndi odee agumagu na-esi n'uzo di iche iche agba n'anwu ihe ndi na-emegasi n'uwana oge a no n'ime ya. Ozo bu na ha na-agba mbọ i weputa ajo agwa di iche iche ndi mmadu na-akpa, gbaa agwa ndi di otu a n'anwu ma katoo ha. Ha na-esi n'uzo di otu a ado ndi mmadu aka na nti iwezuga onwe ha n'ajo omume ndi a iji gbanahu ntaramahuhu so ha.

N'iduazi abuo a horo, a huru etu ndi odee ha si gbaa n'anwu ajo agwa umu nwaanyi luru di na-akpa site n'igba n'iro. A choputara ihe ndi nwere ike ibute ajo agwa ndi a di ka, oke ochicho, onodu ojojo na-adaputara mmadu nakwoa oge nwoke adighika ọ na-adibu. A choputakwara onodu ojojo ajo agwa a nabute di ka; ihe isi ike, mkputo ugwu nakwa ajo ndu. ụzọ e nwere ike isi gbochie ajo agwa a di ka nchocha a si ziputa bu igba alukwaghim, inwe ezi ihunanya tinyere ezi nkuzi nyere ndi na-achọ ibanye n'alumalu. Nwa nchocha ji ohere a agwa oha mmadu ọ kachasi umu nwaanyi lugoro di ka ha gbaa mbọ hu na ha chekwara ugwu ha. Ka ha mata na di bu ugwu nwaanyi n'ezie.

Edensibia

- Akporobaro, F.B.O. (2012), *Introduction to Fiction*. Lagos: Princeton Pub.
- Anaekeokwu, U. R. (1998), *A New Approach To Literary Appreciation*. Enugu: FormatPublishers.
- Duru, T. (2014), *Standard Literature-in-English*. Owerri: Standard Publishers.
- Ekwealor, C.C. (2010), *Omenala Na Ewumewu Igbo*. Onitsha: African FirstPublishers

- Ikekõwù, C., Ezikeojiakù, P., Ùbanì, A., and Ugoji, J. (1999). *Fõnõloji na Grama Igbo*. Ibadan: University Press.
- Kevin, L. (2012), *Moralist Criticism*. Retrieved from <https://prezi.com/2iouOnjas86h/moral-criticism/> 15th April, 2020.
- Nwokoye, A. N. (2019), *Abù Ikpe: Ngwaõrù Na-Agbazì Usoro Obibi Ndu*. Onitsha: Noben Press
- Nzeako, J.U.T. (1972), *Omenala Ndi Igbo*. Lagos: Longman Nig.
- Obichukwu, O. (2009), *Elements of Literature*. Lagos: Treasure Pub.
- Ofomata, C.E. (2000), *Onye Chi Ya Akwatughi*. Enugu: Format Publishers.
- Ofomata, C.E. (2004). *Ndezu utoasusu Igbo nke Ndi Sinio Sekondiri*. Enugu: Format Publishers Ltd.
- Ogbalu, F. C. (1979), *Omenala Igbo*. Onitsha: Varsity Press.
- Okoh, N. (2008). *Preface to Oral Literature*. Onitsha: Africana First Publishers.
- Osuagwu, B. I. (1979), *Ndi Igbo Na Omenala Ha*. Lagos: Macmillan Nigeria Pub.
- Purdue, O.W. (2020). *Moral Criticism and Dramatic Construction (~360BCPresent)*. Retrieved from https://owl.purdue.edu/owl/subject_specific_writing/writing_in_literature/ierary_theory_and_schools_of_criticism/moral_criticism_dramatic_construcion.html
- Ubesie, T.U. (1973), *Isi Akwu Dara N'Ala*. Ibadan: Ouford University Press.
- Umeõdinka, A. U., Ugochukwu, C. N., Ogwudile, C. E. C. & Ilechukwu, D. I. (2019). *Kpokopi Uto Asusu Igbo Na Ntughari Maka Ndi Sekondiri Na Mahadum*. Awka: Divine Printing and Publishing Co